

KATHRIN DRÄGER és KONRAD KUNZE írása (185–207) a Német családnévátlasz készülő hatodik, patronimákat tartalmazó kötetének a koncepcióját mutatja be a Rajna bal partjáról hozott példák alapján (tizenhét szövegközi térképpel). Ezek segítségével két jellemző, az okokat tekintve még nem teljesen tisztázott jelenséget emelnek ki a Rajna és a Maas közti egységes kultúrrégióból. Az egyik legjellemzőbb vonás egyrészt, hogy a patronimák igen gyakran gyenge birtokos esetben állnak (*-en* végződéssel), pl. *Hansen, Theisen, Grethen*. Másrészt gyakori, hogy a német patronimák latin birtokos esetbe kerülnek: *Lamberti, Winandy, Conradi* stb. Ezek a Rajna középső vidékein koncentrálnak, és nyugat felé egyre nagyobb számban jellemzőek. Az írásmódban pedig – szintén nyugat felé egyre nagyobb arányban – az *y*-os változat dominál az *i*-s felett.

FABIAN FAHLBUSCH és RITA HAUSER tizenegy térképpel illusztrált tanulmánya (209–226) arra mutat rá, hogy sok, különösen csak egy-egy régióban elterjedt vagy eddig nem kutatott nevet hiába keres az olvasó a már hozzáférhető névtárakban, így szükséges egy olyan névtár elkészítése, amely összefoglalja, szükség esetén pedig felülbírája az eddigi eredményeket. Ilyen lehet a 2011-ben indult, Németország digitális családnév-szótára című projekt, amelynek keretében 24 év alatt több mint 250 000 névcikket igyekeznek majd megbízhatóan kidolgozni. Minden, legalább 10 tokenes (azaz ennyi telefonkönyvi bejegyzéssel bíró) családnévet és azok ennél kevesebb tokenet számláló alváltozatait is fel kívánják venni a névtárba. Az írás egy ilyen lexikon lehetőségeit, céljait foglalja össze, különös tekintettel a holland–belga–luxemburgi–francia–német határ régió neveire, amelyek közül néhánynak az első kidolgozását vagy újraértelmezését hozzák példaként.

Az igényesen szerkesztett, a megértést segítő térképekkel, diagramokkal gazdagon ellátott kötet betekintést nyújt egy nyelvi szempontból különleges, hazánkban talán kevésbé ismert terület családnévkincsének legfőbb jellegzetességeibe. Az írásokból leszűrhető közös tanulság, vagyis az, hogy a neveknek kizárólag a mai politikai határokon belüli vizsgálata sokszor nem célravezető, a magyar kutatók számára is ismerős lehet.

KOZMA JUDIT
Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézet

**AXEL LINSBERGER, Wiener Personennamen. Ruf-, Bei- und
Familiennamen des 15. Jahrhunderts aus Wiener Quellen
[Bécsi személynevek. 15. századi egyén-, ragadvány- és családnevek
bécsi forrásokból]**

Schriften zur Deutschen Sprache in Österreich 41. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012.
786 lap

1. A 15. századi bécsi személyneveket bemutató német nyelvű monográfia három nagy (A, B és C betűvel jelzett) részre, azokon belül pedig decimális fejezetekre tagolódik. A könyv A részét a bevezetés és az alapvetések összefoglalása (15–51) teszi ki. Ennek 1. fejezetében (15–17) a kutatás jelenlegi állásának és szükségességének a leírása olvasható,

bőséges szakirodalmi hivatkozással alátámasztva. A mű céljait a 2. fejezetben (17–18) az alábbiakban foglalja össze a szerző: 1. A megadott 15. századi forrásokban szereplő összes polgári személynévi előfordulás feldolgozása egy adatbázisban, amely tartalmazza a bibliográfiai adatokat, az egyénnevet, az esetleges előjárószt vagy névelőt, jelöli az esetragot vagy a lehetséges toldásokat, továbbá megadja a szóban forgó oklevél rövid tartalmát, illetve az adatbázisban szereplő személyek közötti rokoni kapcsolatokat. 2. A ragadványnevek közzététele egy betűrendes névkönyv formájában, amelyben az egyes névcikkek taglalják a név etimológiáját, illetve (ahol ez szükséges) a név kultúrtörténeti beágyazottságát, továbbá egyes esetekben rámutatnak nyelvjárási sajátosságokra is. 3. A ragadványnevek fonológiai és főként morfológiai elemzése, amelyben a fonológia szintjén különösen a bécsi írott nyelvi és az írásban visszatükröződő dialektális sajátosságok kerülnek előtérbe. 4. Az egyénnev-állomány bemutatása és elemzése az egyénnévkincs kultúrtörténeti összeállításának tekintetében, továbbá alapvető megfigyelések az egyénnevek alkotásmódjaival kapcsolatban. 5. Az egyén- és a ragadványnev-állomány elemzése a kultúrtörténeti beágyazottságukat figyelembe véve, illetve kitekintve más tudományterületekre (pl. város- és településtörténet), valamint ilyen lehetséges összefüggéseknek a kidolgozása.

A 3–5. fejezet (18–20) az adatok idő- és térbeli jellemzőit írja le. A források, amelyekből az adatok származnak, a bécsi városi történeti egyesület által 1895–1937 között *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* [Források Bécs városának történetéhez] címmel kiadott lajstromgyűjtemény második egysége, amely a bécsi városi levéltár eredeti okleveleiből készült lajstromokat tartalmazza (18–20). A vizsgált nevek a 15. századból valók, arról a területről, amelyen a bécsi városi jog volt érvényben (20).

A 6–7. fejezetben (21–39) elméleti kérdéseket fejteget a szerző. Az előbbi (21–22) a tulajdonnevek és a közszavak elhatárolásának problémáját érinti, és a szerző – leginkább ŠRÁMEK 1995-ös munkájára támaszkodva – azt a nézetet képviseli, hogy a nevek egyes tárgyakat (személyeket, helyeket, produktumokat) jelölnek, miközben minden egyes objektumhoz egy név rendelődik. Az utóbbiban (23–25) az egyén-, a ragadvány- és a családnevek kapcsán leszögezi, hogy a *Personenname* 'személynév' és az *Anthroponym* 'antropónima' terminusokat egyenértékűnek tartja (ahogy a *Namenkunde* 'névtan' és az *Onomastik* 'onomasztika' terminusokat is), és ezek a jelen munkában a személy teljes nevére vonatkoznak, vagyis a keresztnév és a legtöbbször már megjelenő, sőt több esetben öröklődő ragadványnev együttesére. A *Rufname* 'egyénnev' egyértelműen definiált terminus: ez az egynevűség idején egy adott személyt jelölő név. A ragadványnevekkel (*Beiname*) kapcsolatban BACH 1952–1953-as hármass felosztását említi, amely szerint vannak egyéni (de gyakran szituációtól függően változó) nevek; szintén egyéni, de az adott személy megnevezésére már állandósult ragadványnevek; valamint öröklődő ragadványnevek, azaz tulajdonképpen már családnevek. A fejezet további részében (26–28) a kétnevűség kialakulásának folyamatáról, illetve a kétnevűségnek a bécsi forrásokból kiolvasható státuszáról kapunk képet.

A 8. fejezetben (29–31) a női névadás jellegzetességeiről szól a szerző. A nők a vizsgált időszakban a középkori jog szerint alárendelt helyzetben voltak, mindig csak a férjük vagy az apjuk rokonaként tűnnek fel az oklevelekben, így szinte mindig van ragadványnevük. A *Helene, Hannsen des Starcken hausfrau* típus elsöprő többséggel a leggyakoribb megnevezési mód, míg az *-in* nőnévképző nélküli forma (pl. *Agnes Schenkh*) nem teszi ki a vizsgált minta egy százalékát sem (a 30. lapon összefoglaló ábra mutatja a nők megnevezési formáinak abszolút értékeit és százalékos arányait).

A 9. fejezetben (32–39) LINSBERGER folytatja a 7.-ben megkezdett elemzést a ragadványnevek állandóvá és öröklődővé válásával kapcsolatban, és több tényező összegzése után arra jut, hogy Bécsben már a 15. század elején is találkozhatunk öröklődő ragadványnevekkel, de az öröklődés igazán csak az 1450-es évektől válik általánossá.

Az első nagy egységet a 10. fejezet, a vizsgált nevek történelmi háttérének ismertetése (40–51) zárja. Ebben a szerző kitér a lakosság szociális tagolódására, Bécs mint kereskedelmi központ jelentőségére, a város és a Habsburgok kapcsolatára, valamint az egyházi viszonyokra és a kulturális életre.

2. A monográfia leghosszabb, B részét (52–686) a ragadványnevek tárgyalása teszi ki. Ennek bevezetője (1. fejezet; 52–56) a névkönyv felépítéséről és használatáról tájékoztat, és itt olvashatunk az egyes névcikkek felépítéséről is. Egy-egy névcikk elején a felső indexbe tett sorszámmal ellátott lemma áll, modernizált írásmóddal; majd a kerek zárójelbe tett, ma előforduló variánsok következnek, a 2010-es telefonkönyvi adatok abszolút számával és azok területi megoszlásával számszerűsítve. Ezt követi egy vagy több (sorszámozott, külön bekezdésbe írt) lehetséges etimológia, a legvalószínűbbel kezdve, minden nevet középfelnémet közszavakra, egyén-, helység- vagy dűlőnevekre vezetve vissza. Kiegészítésként csak a jobb megértést segítő néhány szó (pl. a nyelvjárási kifejezések magyarázata vagy a kultúrtörténeti háttér rövid vázlata) áll, olyan rövidre fogva, amennyire csak lehet. Kivételként egyes, különösen markáns esetekben a nyelvjárási sajátosságok elemzése az etimológiához kapcsolódik, adott esetben lábjegyzetes utalásokkal kiegészítve, ám ezektől eltekintve az ilyen dialektális jelenségeket a könyv megfelelő elemző fejezetei tartalmazzák. *L* (*Literatur* 'irodalom') jelöléssel, kurzív szedéssel minden etimológiához tartozik továbbvezető irodalom. A jelen névtáron belüli utalásokat *V* (*Verweis* 'utalás') betű jelöli. Minden névcikk végén a lajstromokból vett előfordulások szerepelnek kronologikus rendben, betűhíven visszaadva, a következő rendben: az első két szám a forrás megfelelő szakaszának, illetve kötetének a számát jelöli, ezt követi a négyjegyű lajstromszám, az oklevél kiállításának dátuma, a névviselő nemét jelölő *M* (*männlich* 'férfi') vagy *W* (*weiblich* 'nő') betű, végül maga a név (az egyénnévvel és ragadvány- vagy családnévvel együtt) betűhíven közölve (az esetragok zárójelbe tételével, egyes dialektikus jelek szögletes zárójeles megjelenítésével). A redundáns előfordulásokra zárójeles megjegyzések utalnak az első előfordulásuknál.

Az 1814 ragadványnévcikk (a fent említett felépítéssel) betűrendben követi egymást a névkönyvben (52–627) *Abel*-től *Zwifoler*-ig, de a tudományos szokásoknak és a bajor-osztrák sajátosságoknak megfelelően a *P* a *B* alá, a *C* a *K* alá, a *T* a *D* alá, a *V* az *F* alá, az *Y* az *I* alá, az *AI* pedig az *EI* alá van sorolva. Magyar vonatkozású példa a névtárban a *Hunger*, az *Unger* és az *Ungerland* név.

A 2–4. fejezetben (628–686) a szerző különböző elemzéseket végez el, és eredményeit táblázatokkal, diagramokkal és térképekkel teszi szemléletessé. A fonológia szintjét érintő írásbeli különlegességeket vizsgáló 2. fejezetben (628–638) megállapítja, hogy a 15. századi bécsi városi írnokok a bajor, azaz semleges formákat követték, vagyis a nevek írásmódjában nyelvjárási jellemzők kevésbé mutathatók ki. A 3., a morfológiát és a névképzést illető fejezet (639–655) eredményei alapján kijelenthető, hogy a származási és a lakóhelynevekből alakult ragadványneveknél a névképzés (elsősorban az *-er* képző) dominál, a többi kategóriában a névátvitel a leggyakoribb. A származási és a lakóhelynevekből alakult ragadványnevek csoportjában még mindig jelentős számú előjárós alakulat

is mutatja, hogy a ragadványnevek megszilárdulásának és öröklődővé válásának folyamata a vizsgált időszakban még nem zárult le teljesen. A 4., a kultúrtörténeti elemzést tartalmazó fejezet (656–686) élén álló kördiagram megmutatja, hogy a nevek több mint harmada származási névből keletkezett, mintegy negyede névátvitellel, hatoda foglalkozásnévből, nagyjából egy-egy tizede lakóhelynévből, illetve egyénnévből jött létre, és csak négy név eredete homályos. Az elemzés a továbbiakban ezeknek a kategóriáknak a sajátosságait veszi górcső alá.

3. A C részben (687–757) az egyénnevek névkönyve kapott helyet. Ennek mindössze fél oldal terjedelmű bevezetője (687) mutatja be a névcikkek – a ragadványnevekéinél jóval egyszerűbb – felépítését. A félkövérrel szedett lemma után kerek zárójelben a név összes előfordulásának a száma szerepel. A *V* (*Variante* 'variáns') megjelölésű bekezdésben következnek a variánsok, eredeti írásmóddal, csökkenő gyakorisági sorrendben. A rövid, becézett formák a legtöbb esetben az alapnevek alá sorolódnak be, de azok a becenevek külön névcikkbe kerülnek, amelyeknél nem lehetséges az egyértelmű besorolás. Az olyan becenevek is lemmák lesznek, amelyekről első pillanatra nem ismerhető fel, melyik alapnévhez tartoznak, de csak hivatkozást kapnak az alapnévre, önálló etimológiai és szakirodalmi leírást nem. Az utóbbi két bekezdést egyébként *E* (*Etymologie* 'etimológia') és a már ismert *L* (továbbvezető irodalom) jelöli a kidolgozott névcikkekben. Az eredeti előfordulások helyszüke miatt kimaradtak ebből a névtárból, de a ragadványneveknél amúgy is olvashatók. A 216 névcikk *Abraham*-tól *Zirvos*-ig betűrendben (a ragadványneveknél említett megszorításokkal) követi egymást a 687–735. lapokon.

A 2. fejezetben (736–746) a 25-25 leggyakoribb férfi-, illetve női név kultúrtörténetét mutatja be a szerző. A források alapján a 15. századi Bécsben a *Johannes*, a *Nikolaus* és a *Georg*, illetve a *Margarethe*, az *Anna* és a *Katharina* volt a legnépszerűbb. A 3. fejezet (747–753) az egyénneveket az alábbi öt csoportba sorolja: germán egyénnévállomány, keresztény nevek, uralkodók és egyéb méltóságok nevei, nevek a mondavilágból, külföldi és zsidó nevek (az előbbieket között a magyar eredetű *László*, magyar írásmóddal), nem tisztázott nevek (egy-egy férfi- és női név: *Zirvos*, illetve *Attiatika*). A kördiagramokon egyértelműen látszik a keresztény nevek (több mint 60%) és a germán nevek (majdnem 25%) egyértelmű túlsúlya, a többi kategória közül egyik sem éri el a 6%-ot. A rövid 4., záró fejezet (754–757) címszavakat és táblázatokba rendezett példákat ad az egyénnevek képzésmódjaihoz. A kötet végén a rövidítések jegyzéke (758–760), illetve a bőséges irodalomjegyzék (761–783) olvasható.

A hiánypótló, olvasmányos monográfia alapvetően jól szerkesztett (bár az A rész 6. és 7., elméleti fejezeteit össze lehetett volna vonni, továbbá a három nagy rész újakezdődő fejezetszámozása helyett talán szerencsésebb lett volna a folytatólagos számozás). A térképekkel, diagramokkal, táblázatokkal szemléletessé tett nyelvi elemző fejezetek jól egészítik ki a névtárakban olvasható, a helyszüke ellenére igen részletes információkat. A kötet méltán tarthat igényt a kutatók vagy a családnevük iránt érdeklődő laikusok érdeklődésére.

KOZMA JUDIT
Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézet